

עליונים ותחתונים

נעמי טנהאוזר

במסורת הציור האירופאי, גוף האדם מוצג בשלוש דרכים: בלבוש מלא, בעירום ובכיסוי חלקי. ברוב היצירות הדמויות לבושות בבגדים בני הזמן והמקום שבהם צוירו. ביצירות אלה יש בדרך כלל תיאור מדויק של סוג הבד ומבנה הבגד, ופירוט זה מאפשר לזהות את הקבוצה החברתית שבעל הבגד משתייך אליה – את מעמדו, את תפקידו ואת מצבו הכלכלי. הגוף עצמו נחשף באופן חלקי בלבד – לעיתים אפשר להבחין בחלקי הגוף דרך קפלי הבד. הדמויות המוצגות בעירום מלא הן בדרך כלל דמויות מיתולוגיות ולא דמויות יומיומיות. ביצירות מסוג זה העירום מייצג את הטבעי והראשוני או את המיני והארוטי. וקיימת אפשרות שלישית: כיסוי חלקי. חלקי גוף שונים מכוסים ביריעת בד לבנה המתנופפת בטבעיות, מכסה טפח ומגלה טפחיים.

הבגדים התחתונים המוכרים לנו הומצאו רק לפני כ-150 שנה. למרות שכולם ומורכבותם של הבגדים העליונים ושפע הבד שהושקע בהם, לא הייתה חציצה של ממש בינם לבין הגוף שאותו כיסו. בבגדי נשים בלט הדבר יותר: מתחת לכל השמלות והתחתוניות היה הגוף חשוף לגמרי. רק כאשר התקצרו השמלות והחציצות – בשלב ראשון בלהקות הבלט – נוצר צורך בבגד נוסף שיגן על הגוף מעיניים סקרניות.

התחתונים הומצאו באירופה אי שם במאה ה-19. נוסף על הצורך ליצור מסך בפני המבט הם נועדו למלא צרכים שימושיים כגון חימום או הרחקת הבגד העליון מפני ריחותיו והפרשותיו של הגוף. לשם כך נבחרו בדים כגון כותנה או צמר, בצבעים אחידים ובמרקמים אטומים. עם התפתחות בדי האקרילן והסטריצ', התפתח כיוון אחר של הבגדים התחתונים: הדגשת היסוד הארוטי. כיוון זה הוביל להתפתחות תעשייה רחבה של גוונים ומרקמים, העושים שימוש בקו החמקמק שבין גילוי לכיסוי ומנסים ללכוד את המבט ולתעתע בו. כך למשל התחרה, המכסה את הגוף ומגלה אותו בעת ובעונה אחת, וכך גם הסאטן שהברק שלו שובה את העין וצורתו עוקבת אחר צורת הגוף ומדגישה אותו.

עם הזמן נהפך הלבוש התחתון בתרבות המערב לסוג של עירום. הבגדים העליונים משקפים את הדרך שבה האדם תופס את עצמו ואת מקומו בחברה, ואילו הבגדים התחתונים משקפים את יחסו אל הגוף: הצגה ראוותנית של הגוף ומיניויותו, טיפוחו ופינוקו או הכחשה וזלזול בו.

באמנות המודרנית עוסקות עבודות רבות בשאלות הקשורות לייצוג הגוף. משנות ה-70 ואילך החלו אמנים רבים להעמיד את הגוף במוקד העשייה האמנותית כדי למחות על המקום השולי שהגוף תופס בתרבות. השימוש האמנותי בגוף העירום מעורר בעיה: העירום מעלה אסוציאציות הקשורות בעיקר למין ואילו הבגדים משייכים את לובשם לקבוצה חברתית מסוימת ומנטרלים את השאלות הקשורות בגוף

עצמו. קשה לאמן לכוון את הצופה להתייחס להיבטים סמליים של גוף האדם ובעיקר של גוף האישה.

אמנים שונים התמודדו עם בעיה זו בדרכים שונות. אצל אמניות שונות בנות זמנינו ניכרת מגמה להשתמש בגוף ובלבוש התחתון ביצירותיהן לשם בחינת נושאים כגון נשיות, קירבה, ריחוק, פולשנות ואינטימיות. הן משתמשות במדיום הצילום ובוחרות להלביש את הדמויות בתצלומיהן דווקא בלבוש תחתון מהסוג הלבן האטום, הרפוי והנוח – כל אחת וסיבותיה עימה.

הכותונת של לורנה סימפסון

האמנית האמריקאית, לורנה סימפסון משתמשת בלבוש התחתון כדי למחות על מקומה של האישה השחורה בחברה. היא מעלה שאלות הקשורות ליחסה של החברה לגוף הנשי ולצבע העור השחור. לדעתה של סימפסון החברה מתייחסת בעליונות ואפילו בפולשנות לאנשים שעורם שחור ובעיקר לנשים שחורות.

ביצירה "את בסדר" מוחה סימפסון על זכותה של החברה לקבוע מי "בסדר" ומי לא. במרכז היצירה תצלום בו נראית צעירה שחורה בכותונת לבנה, שוכבת על צידה, גבה מופנה לצופים. התנוחה עשויה להיראות נינוחה, אולם השולחן הלבן מרמז על ביקור אצל רופא ואכן רשימה של בדיקות רפואיות מובאת בצד שמאל לתצלום. כל אלה בצירוף שם היצירה "את בסדר" מעלים מחאה כנגד החברה המכריחה את האישה לחשוף את גופה בפני עיניים וידיים זרות בסדרה של בדיקות רפואיות כשהיא מחפשת עבודה: בארצות הברית מקובל לשלוח מועמדים לעבודה לסדרה של בדיקות רפואיות כחלק מתהליך הקבלה, גם אם התפקיד אינו דורש מיומנות פיזית או כישורים גופניים מיוחדים.

דמותה של צעירה שחורה בכותונת לבנה פשוטה מופיעה ברבות מיצירותיה של לורנה סימפסון. בכולן פניה מוסתרים. הסתרת הפנים הופכת את גופה של הדמות המסתורית למרכז היצירה אבל הכותונת מסתירה גם חלקים ניכרים של הגוף. הכותונת הלבנה והאטומה יוצרת מעין מסך מפני הצופה המבקש לראות יותר. האמנית יוצרת מצב מתסכל: היא מסתירה את פני הדמות, מתמקדת בגופה ובו בזמן מסתירה אותו. אילו הייתה סימפסון משתמשת בעירום מלא מטבע הדברים היה הצופה מתמקד בהיבט המיני של הגוף. אילו הייתה מלבישה את הדמות בגדים – הייתה נוצרת מערכת שלמה של אסוציאציות הקשורות בכגדים המסוימים שבחרה. הלבוש התחתון מהסוג הפשוט והאטום משמש כאן מגן מפני עיניים סקרניות. כך מאלצת האמנית את הצופים להקדיש מחשבה לנושאים המעסיקים אותה.

הילדה-אישה של תמרה מסל

האמנית הישראלית תמרה מסל מציגה פלג גוף תחתון של אישה לבושה בתחתונים. המצולמת היא ספק אישה ספק ילדה. תחתונים סקסיים היו אולי מתאימים יותר לגוף הצעיר אולם מסל מלבישה את המצולמת בתחתונים מסוג ישן, רפויים ומגיעים עד למותניים. אולי תחתונים מסוג זה מרמזים על תום או בתולים. או על הרגע לפני אובדן התום של הנערה הצעירה. נראה שביצירתיה של מסל השימוש בלבוש התחתון נועד למחות נגד הנורמות החברתיות ההופכות את הילדה לאישה קודם זמנה.

קירבה וניכור אצל טירנית ברזילי

טירנית ברזילי מביימת ומצלמת קבוצות של נשים וגברים בסצנות שהן ספק אינטימיות ספק מנוכרות. בתוך חדר ריק ועירום מחפצים היא מעמידה קבוצה של צעירים וצעירות, כולם לבושים רק בלבוש תחתון: תחתונים, גופיות ותחתוניות. כל אחד עסוק בעניין כלשהו: רוב הדמויות נמצאות לבד ורק דמויות מעטות יוצרות קשר ביניהן. הסצנה המוצגת כתצלום היא מעין חידה. המצב הלא מציאותי והבעתן הקפואה של הדמויות מקשה על הצופה למצוא פשר לקטע החיים המוצג לפניו. השימוש בלבוש התחתון פועל כאן בשני מישורים: מצד אחד הוא מחזק את תחושת האינטימיות; גופם ובגדיהם האינטימיים החשופים של הדמויות יוצרים קירבה פיזית גדולה. מצד שני כל הבגדים התחתונים שביצירה דומים, כך שהם מזכירים מדים או תלבושת אחידה. אחידות זו מחזקת את האווירה הלא- אישית והמנוכרת העולה מן היצירה ואת תחושת האי נוחות שהיא מעוררת.

? :Deleted

המאמר התפרסם בגיליון משקפיים מס. 34 בנושא 'לבוש', מאי 1998